

Dvasinių vertybių įkūnijimas paauglių elgesyje

Elvyda Martišauskienė

Docentė habilituota socialinių mokslų
(edukologija) daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto
Edukologijos katedra
Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius
Tel. 279 00 42

Straipsnyje pateikiama dvasingumo samprata, grindžiama dvasinių vertybių internalizacija. Aptariama paauglių poelgių, įkūnijančių dvasines vertybes, stabilumas, savarankiškumas, vidinis suderinamumas bei sąlytis su kitais dvasinių vertybių internalizacijos lygiais.

Pagrindiniai žodžiai: dvasingumas, dvasinės vertybės, internalizacija.

Įvadas

Dvasingumas yra aukščiausias žmogiškosios būties matas. Jis reiškiasi autentiškais asmens santykiais su pasauliu, su meile, tiesa, gėriu, grožiu, persmelkiančiais visą būtį ir nusidriekiančiais Kūrėjo link. Tai sinergetinis vyksmas, sulydantis vertikaliąją (žmogaus galią apsispręsti) ir horizontaliąją (galią inicijuoti vertybinius santykius, t. y. pasirinkti dvasines vertybes remiantis savo veiksmis ir poelgiais) transcendencijas. Taigi dvasingumas atskleidžia žmogų kaip asmenį, savarankiškai sąveikaujantį su kitais žmonėmis, žmonių bendruomenėmis, pačiu savimi, gamta ir antgamtiniu pasauliu, visa vienijančiomis dvasinėmis (pranokstančiomis konkrečias situacijas) vertybėmis. Tai – idealus žmonijos siekinys. Prie jo, regis, turėtų artėti komunikacinių technologijų neregėta plėtra. Tačiau pastebimas priešingas procesas – vis stiprėjantis dvasingumo stygius: plin-

ta vartotojiška kultūra, gilėja vertybinis reliatyvizmas, gausėja ir jaunėja delinkventų gretos. Sykiu dvasinių vertybių įkūnijimas tampa vis aktualesne problema. Pedagoginiu aspektu ji visų pirma sietina su vertybių internalizacija.

Visi vertybių internalizacijos lygiai (kognityvusis, emocinis – vertinamasis ir elgesio) yra susiję, bet nevienodai jungiasi su asmens dvasiniu centru, „aš“: reiškiant požiūrį į vertybes, patiriant jausmus. Tad asmeninis santykis su vertybėmis gali likti tarsi šešėlyje, nes galima teikti ir kitų požiūrį ar nevisiškai įsisąmoninti jausmus, jų kilimo priežastis. O vertinant savo poelgius, vertybinis santykis iškyla į pirmą planą, nes reikia įsisąmoninti vertinimo kriterijus, poelgių ir veiklos rezultatus. Svarbesnis čia ir sąžinės vaidmuo. Tyrimai rodo, kad tos sąvybės, pagal kurias asmuo gali save adekvačiai įvertinti, suprasti savo galimybes, būna labiau

išreikštos, todėl jas geriau suvokia ir kiti žmonės. Kaip pastebi A. Paškus, „jei individo angažavimaisi nėra jo paties visiškai permanomi, tai tuo labiau jie nebus pasauliečiui suprantami“ (A. Paškus, 1991, p. 29). Kartu jie nebus dvasinio tapsmo rodikliu, o asmuo toje srityje veikimo subjektu.

Daugelis mokslininkų atkreipė dėmesį į savęs, o sykiu ir į savo poelgių adekvataus vertinimo svarbą ugdymo procese. Nustatyta jų reikšmė formuoti asmenybės kryptingumą (L. Božovič, 1968; J. Pikūnas, 2001), dorovines orientacijas (J. Navickas, 1998), dorovinius idealus (S. Dzenuškaitė, 1984), dorovines pozicijas (E. Martišauskienė, 1985), valios (P. Maldeikis, 1940; P. V. Simonov, 1989), sąžinės (P. Jakobson, 1965; A. Paškus, 1991) raidai, poveikį mokymo procesui (Ch. Lyjmits, 1983; A. Šerkšnas, 1939), saviauklai (V. Spurga, 1982), delinkvencijos prevencijai (G. Valickas, 1991). Gausėjant savęs vertinimo tyrimams ir gilėjant asmens dvasingumo sampratai, susidaro galimybės apibrėžti savo poelgių vertinimo svarbą dvasiniam tapsmui.

Šiuo atžvilgiu itin palankus paauglystės amžius: ima visavertiškai funkcionuoti psichinės galios, formuojasi savimone, leidžianti priimti save kaip savo poelgių subjektą, „aš“, be to, asmeniniai santykiai tampa labai reikšmingi, o identiteto paieška – visų santykių pamatas. Kita vertus, šiame amžiaus tarpsnyje nesudarius sąlygų dvasinių vertybių internalizacijai, suveši materialinės, merkantilinės vertybės, užkertančios kelią asmenų ir žmonijos vienijimuisi, dažnėja destruktivūs poelgiai. Sykiu kyla grėsmė paauglių asmenybės raidai.

Suprantant dvasinių vertybių įkūnijimo svarbą, tyrimo objektu pasirinkta paauglių elgesys.

Tyrimo **tikslas** – išryškinti vertybes, kuriomis paaugliai grindžia savo poelgius.

Tyrimo **uždaviniai**:

1. Nustatyti dvasinių vertybių internalizaciją elgesio lygmeniu;

2. Išaiškinti visų dvasinių vertybių internalizacijos lygių tendencijas ir sąsajas.

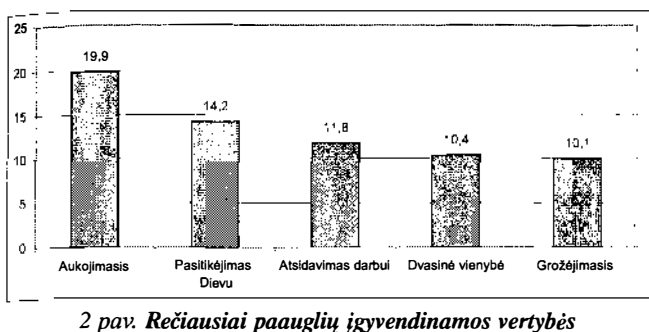
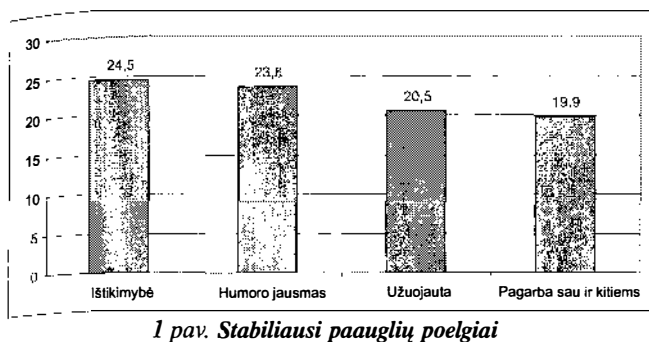
Tyrimo metodika ir organizavimas. Tyrimo taikyta: a) vertybių aprašas, sudarytas pagal autorės parengtą dvasingumo modelį. Juo tirta paauglių dvasinių vertybių internalizacija kognityviu ir elgesio lygmenimis; b) uždara anкета, leidusi įvertinti paauglių elgesio savarankiškumą ir jų išgyvenimų šaltinius; c) modifikuotas B. Dodonovo vertybinių išgyvenimų testas, sudaręs galimybę nustatyti paauglių emocijų išgyvenimų kryptingumą; d) statistiniai metodai: aprašomoji statistika, faktorinė analizė, chi kvadrato kriterijus, χ^2 . Tyrimo duomenys apdoroti naudojant SPSS programą.

Tyrimo dalyvavo 1257 septintų–devintų klasių moksleiviai, besimokantys įvairaus tipo miesto ir kaimo bendrojo lavinimo mokyklose.

Paauglių dvasinių vertybių internalizacijos elgesio lygmeniu stabilumas

Apie paauglių dvasinių vertybių internalizaciją spręsta iš jų pačių savo elgesio *stabilumo* vertinimo, remiantis vertybių aprašu. Mokiniai turėjo nurodyti, ar dažnai jiems pasiseka įgyvendinti dvasines vertybes savo elgesiu. Išskirta keturi lygiai: labai aukštas – labai dažnai pasiseka taip elgtis; aukštas – dažnai; nepakankamas – retkarčiais; žemas – retai, beveik nepasiseka. Aukščiausi paauglių savo elgesio vertinimai pateikiami 1 paveiksle.

Kaip matyti, ketvirtadaliui paauglių (24,5 proc.) pasiseka būti ištikimiems, su humoru žvelgti į pasaulį (23,6 proc.), o penktadaliui – užjausti kitus (20,5 proc.) ir išreikšti jiems pagarbą, išlaikant savąjį orumą (19,9 proc.). Vadinasi, paauglių elgesio skalėje dominuoja *dorovinės* vertybės: sąžiningumas, jautrumas, orumas. Tačiau jos reiškiamos viena empirine apraiška, o tai leidžia manyti, kad šios vertybės,

nors ir patrauklios paaugliams, bet dar negiliai internalizuotos. Priimtinesnės tos jų apraiškos, kurios yra svarbios paauglių siekiui įsitvirtinti tarp bendraamžių, nes išreiškia išoriškai labiausiai pastebimus, o mikroaplinkoje pripažįstamus tarpusavio santykių ypatumus. Didžiausi skirtumai išryškėja žvelgiant į sąžiningumą (ištikimybės $\chi^2 - 2,97$, tiesos sakymo $- 2,56$), altruizmą (pasišventimo darbui $\chi^2 - 2,45$, aukojimosi $- 2,18$).

Grožio dimensiją aukštu lygiu – humoro jausmas, kuris, regis, turi ypatingą asmeninį patrauklumą. Kokybiniai požiūriai į dvasines vertybes tyrimai atskleidė, kad paaugliai jį saisto labiau su pokštavimu, o statistiniai tyrimai parodė, kad humoro jausmas turi menką sąlytį su kitomis dvasinėmis vertybėmis, net su grožėjimusi (humoro jausmo $\chi^2 - 2,92$, grožėjimosi $- 2,63$). Tad galima manyti, kad grožis ir tiesa (mokslinio pažinimo ir tikėjimo atžvilgiais), kaip dvasinės vertybės, paauglių elgesyje yra

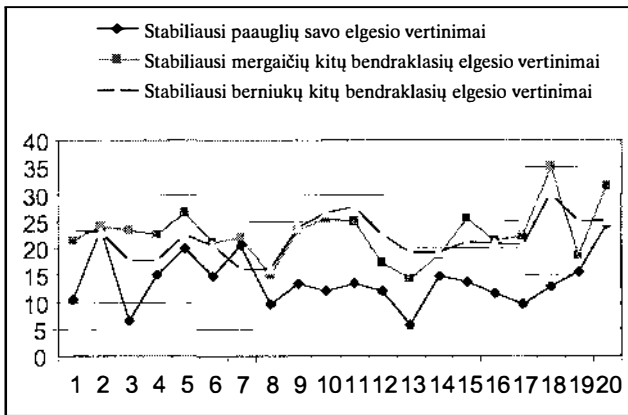
negiliai išsisknijusios. Šią prielaidą patvirtina žemiausi paauglių savo elgesio vertinimai (2 pav.).

Matyti, kad paaugliai rečiausiai pasiaukoja kilniai idėjai ar kitų žmonių bei tėvynės gerovei. Taip beveik nesielgia penktadalis tirtųjų (19,9 proc.). Septintadalis moksleivių nurodė, kad jie retai pasitiki Dievu ir tai liudija gerais darbais, romumu, malda (14,2 proc.), o dešimtadalis moksleivių retai pasiekia dvasinę vienybę (10,4 proc.), tai yra patiria dvasinį artumą su kitu asmeniu, džiaugiasi juo tokiu, koks jis yra, nori jam gero. Dar daugiau moksleivių nepasišvenčia darbui (11,8 proc.), nesigroži (10,1 proc.). Taigi abiem empirinėmis apraiškomis rečiausiai įgyvendinamas altruizmas ir tikėjimas, o grožio srityje

mažiausiai grožimasi turinio, formų, spalvų ar garsų darna. Vadinas, aukščiausių dvasinio tapsmo pakopų daugelis paauglių dar nepasiekia: mažiausiai paaugliams pasiseka įgyvendinti tas vertybes, kurios išreiškia giliausią santykį su kitais žmonėmis ir Dievu bei menu, gamta.

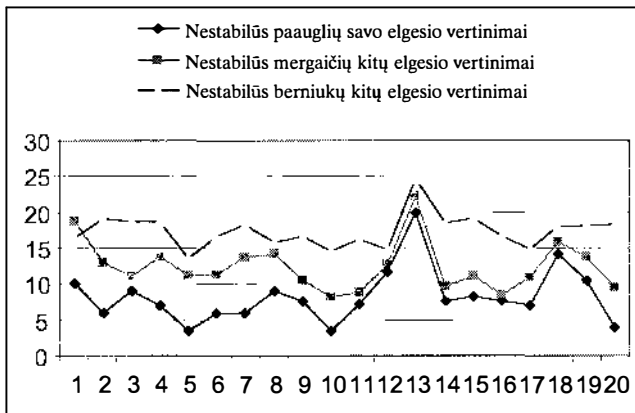
Siekiant nustatyti paauglių savo poelgių vertinimo tendencijų patikimumą, respondentų buvo prašoma pagal tą patį vertybių aprašą įvertinti savo bendraklasių elgesį. Duomenys pateikiami 3 ir 4 paveiksluose.

Matyti, kad tiek berniukai, tiek mergaitės bendraklasių elgesį vertina aukštesniais balais: pačių paauglių labai stabilus elgesio diapozonas yra 5,8–24,5 proc.; atitinkamai mergaičių – 15,0–35,0 proc.; berniukų – 16,1–30,0 proc. Bendraklasiai (jų vertinimai artimi) mato daugiau intelektualių, tolerantiškų, pareigingų, atsakančių už savo poelgius, tiesą sakančių bendraamžių. Tačiau labiausiai skiriasi respondentų požiūris į tikėjimą Dievu. Apie trečdalį pa-

3 pav. Pačių paauglių ir jų bendraklasių – mergaičių ir berniukų – labai stabilaus elgesio vertinimų skirstinys

1 – grožėjimasis	11 – atsakymas už savo veiksmus
2 – humoro jausmas	12 – atsidavimas darbui
3 – intelektualumas	13 – aukojimasis
4 – prasmės ieškojimas	14 – atvirumas naujovėms
5 – pagarba sau ir kitiems	15 – išsradingumas
6 – nesavanaudiškas rūpinimasis	16 – tiesos sakymas
7 – užuojauta	17 – nenuolaidžiavimas aplaidumui
8 – interesų derinimas	18 – pasitikėjimas Dievu
9 – tolerancija	19 – dvasinė vienybė
10 – pareigų vykdymas	20 – ištikimybė

4 pav. Pačių paauglių ir jų bendraklasių – mergaičių ir berniukų – nestabilaus elgesio vertinimų skirstinys

auglių linkę manyti, kad jų bendraklasiai tiki neabejodami. Tikėtina, kad apie bendraklasių tikėjimą jie sprendžia iš išorinės raiškos (tikybos pamokų lankymo, ėjimo į bažnyčią). Pasi-

tvirtina ir minėtas teiginys, kad tie ypatumai, pagal kuriuos paaugliai savo poelgius vertina aukščiausiai, yra panašiai vertinami ir jų bendraamžių. Tik berniukai nurodo mažiau užjaučiančiųjų.

Nestabiliai besielgiančių bendraklasių daugiausiai nurodo berniukai, bet ir mergaičių vertinimai pranoksta paauglių savo poelgių vertinimus. Tad patys paaugliai linkę manyti, kad jie rečiau nesilaiko dvasinių vertybių, tai yra palankiau vertina savo poelgius. Bet visų respondentų nuomonės vėl suartėja, kai vertinamos tos savybės, kurioms ir patys paaugliai skiria žemiausius balus (aukojimasis, tikėjimas, atsidavimas darbui). Akivaizdu, kad paaugliai dažnai ignorouoja jų įkūnijimą savo elgesiu. Be to, bendraamžių vertinimai yra labai svarbūs šiuo amžiaus tarpsniu. Tai, kad bendraklasių neigami vertinimai pranoksta teigamus, gali būti reikšmingas stabdys paauglių dvasinių vertybių internalizacijai. Taigi bendraklasių vertinimai rodo tiek paauglių savo poelgių vertinimo svarbiausių tendencijų patikimumą, tiek nepalankią erdvę dvasinių vertybių internalizacijai.

Fragmentinis dvasinių vertybių įkūnijimas paauglių elgesyje atskleidžia, kad aktualu tiksliau apibrėžti vidines elgesio sąsajas. Jų vidinis suderinamumas nustatytas taikant faktorinę analizę. Po rotacijos gauti tokie rezultatai (1 lentelė).

Faktorinės analizės pagrindinių komponentų metodu išskirti penki svarbiausi veiksniai. Matyti, kad visas dvasines vertybes įkūnijantys

1 lentelė. Paauglių elgesio faktorių pasiskirstymas po rotacijos

Poelgiai	Faktoriai				
	1	2	3	4	5
Grožėjimasis	,207	-,180	,217	,327	,426
Humoro jausmas				,573	
Intelektualumas			,423	,436	
Prasmės ieškojimas	,288		,478		
Pagarba sau ir kitiems	,704	,105	,154	-,110	
Nesavanaudiškas rūpinimasis	,679	,140			,235
Užuojauta	,645				,422
Interesų derinimas			,655		,268
Tolerancija			,643	,130	,172
Pareigų vykdymas	,256	,534	,159	,128	-,201
Atsakymas už savo veiksmus	,226	,282	,481	,110	-,136
Atsidavimas darbui		,722		,124	
Aukojimasis		,459			,582
Atvirumas naujovėms				,679	,137
Išradingumas	,111	,101	,140	,680	
Tiesos sakymas	,417	,238		,199	
Nenuolaidžiavimas aplaidumui		,424	,353		,182
Pasitikėjimas Dievu	,227	,520			,200
Dvasinė vicnybė			,133	,107	,619
Ištikimybė	,432	,282	,135	,214	-,157

poelgiai turi pakankamą faktorinį svorį, o iš jų universaliausi yra ištikimybė, atsakymas už savo veiksmus, pareigų vykdymas ir grožėjimasis, daugiau ar mažiau turintys sąlytį su visais penkiais veiksniais. Apskritai doroviniai poelgiai dominuoja 1-ojo, 2-ojo, 3-ojo ir 5-ojo veiksmių grupėse. Tačiau visi jie turi specialių ypatumų.

Pirmasis veiksnys aprėpia pagarbą sau ir kitiems, nesavanaudišką rūpinimąsi, užuojautą, ištikimybę, tiesos sakymą. Visi poelgiai vienaip ar kitaip jungiasi su *pagarba* ir, kaip pasakytų psichologai, apima „čia ir dabar“ svarbius dalykus. Be to, tokie poelgiai ypač geistini paauglių, nes visus, išskyrus tiesos sakymą, jie vertino aukščiausiai, gal net neišsąmoninę, kad taip gina žmogiškąjį orumą. *Antrasis* veiksnys, atvirkščiai, jungia tokius poelgius, kuriuos paaug-

liams dažniausiai sunku įgyvendinti: atsidavimas darbui, pareigų vykdymas, pasitikėjimas Dievu, nenuolaidžiavimas aplaidumui. Būdinga, kad tokie poelgiai ryškina paauglio, kaip asmens, atsaką į gyvenimo situacijas, išreiškia jo paties apsisprendimus. Tikėtina, kad visus juos vienija *altruizmas*, kuris tiesia gijas į asmens centrą ir turi giliausias sąsajas su tikėjimu. *Trečiasis* veiksnys aprėpia solidarumą, protingumą ir atsakymą už savo veiksmus. Tai poelgiai, kurie įkūnija vertybes, kreipiančias į kitų žmonių, kaip turinčių savo poreikius, interesus, jų įtvirtinimo formas, priėmimą. Tad šį veiksnį labiausiai vienija *tolerancija*. Ji reiškiasi autentiškais aktais, kuriuose dorovinės savybės glaudžiai siejasi su proto galiomis, kad būtų geriau įtvirtinta ontologinė tiesa. Atrodo, kad *ketvirtąjį* veiksnį supo-

nuoja *kūrybiškumo* daigai. Būdinga, kad ši grupė aplenkia poelgius, įgyvendinančius dorovines vertybes, o vienija kūrybiškumą, humorą, intelektualumą – svarbius asmens saviraiškos komponentus. *Penktąjį* veiksnį, jungiantį dvasinę vienybę, aukojimąsi, užuojautą, jautrumą grožiui, tiktų vadinti *empatiškumu*, įprasminančiu vidinį žmogaus taurumą, labiau jaučiamą, nei sakomą, rodomą.

Vadinasi, paauglių poelgiais gana įvairiai implikuojamos dvasinės vertybės. Dažniausiai – *dorovinės* vertybės. Kadangi pastarųjų skalė yra plati, ryškėja, kurios iš jų reikiams kartu su tikėjimu (altruistinės), kurios su tikėjimu ir jautrumu grožiui (empatinės), kurios lieka vienos (pagarbos). Suprantama, vienos dorovinės vertybės negali laiduoti dvasingumo brandos. Ži-

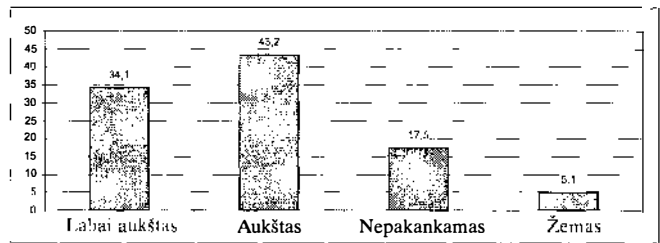
noma, jos labai svarbios, nes gręžia paauglį į save kaip asmenį, kad jis galėtų sutelkti visas savo pajėgas: ir tas, kurios reiškiasi jo psichinėmis galiomis, ir tas, kurios atveria duris į dvasinę, transcendentinę būtį. Jei pastarosios neįsitraukia, lieka tik teisingai pasirinkta linkmė, kurią nesunkiai gali iškreipti kitų asmenų nurodymai, pavyzdžiai, savi įpročiai ar įgūdžiai ir t. t., arba, atvirkščiai, kai pozityviai elgiamasi dėl kitų (išorinių) įtakų, simuliuojant dorovingumą. Iš duomenų matyti, kad paaugliai savo elgesiu dar nepasiekia nors statistiškai reikšmingo visų dvasinių vertybių įkūnijimo, suponuojančio dvasingumą.

Savitai tirtų paauglių dvasingumo erdvė implikuoja vadinamąsias kūrybiškumą kildinančias vertybes, nes jos iš esmės atskirtos nuo dorovinių ir tikėjimo vertybių – dvasingumo šerdies. Žinoma, tai nėra nei norma, nei būtinybė, o galimybė, kuri gali ir, kaip žinoma, iškreipti dvasingumo raidą. Mat kūrybiškumas, kaip saviraiškos pamatas, visada išreiškia asmeninį santykį materialia forma. Jei asmuo doroviškai nesubrendęs, ką jau kalbėti apie religinę susipratimą, saviraiška gali tapti pedagogiškai remiamu destrukcijos demonstravimu. Juolab kad ją palaiko, gal tiksliau „palaisto“ pseudodemokratinės, o kai kuriais atžvilgiais ir humanistinės idėjos. Be to, saviraiška pedagoginiu aspektu paranki ir kitu rakursu: jos rezultatai dažnai akivaizdūs ir mokytojams, ir mokiniams, todėl patogu į juos kreipti pedagoginį poveikį. Bet visa tai yra paviršiniai saviraiškos pavojai. Jie daug pražūtingesni, kai iškreipiama dvasingumo esmė – tai yra eliminuojamas asmens dvasinis pradasis – ir žmogus suprantamas kaip visagalis pasaulio ir savęs valdovas. Duomenys rodo, kad tokia saviraiška egzistuoja, kad reikia telkti pedagogi-

nes pajėgas ją jungti su aukštesnėmis dvasingumo pakopomis. Kita vertus, akivaizdu, kodėl saviraiška, dažnai proteguojama dabarties ugdytojų (teoretikų ir praktikų), gali neduoti numatomų asmenybiškumo sklaidos vaisių.

Paauglių elgesio savarankiškumas

Tiriant dvasinių vertybių įkūnijimą, svarbu nustatyti elgesio *savarankiškumą*, nes jis išreiškia poelgių sąsajas su asmens dvasiniu centru „aš“. Pagal šį kriterijų išskirta keturi lygiai: labai aukštas, kai paaugliai taip elgiasi dažniausiai savo iniciatyva; aukštas – kai jų elgesį palaiko, remia kiti asmenys; nepakankamas – kai taip elgiamasi kitiems paraginus, paskatinus; žemas – kai dažniausiai vykdomi tik kitų nurodymai. Duomenys pasiskirstė taip (5 pav.).

5 pav. Paauglių elgesio skirstinys pagal savarankiškumą

Koks paauglių elgesio sąlytis su savarankiškumu, nustatyta taikant chi kvadrato kriterijų. Paaikėjo, kad statistiškai reikšmingiausi skirtumai tėra su *išmintingumu*, *sąžiningumu* ir *atsakingumu*. Todėl galima manyti, kad minimi poelgiai yra savarankiškiausi. Atrodo, kad mažiausiai savarankiškumo tenka ne tik tikėjimui, altruizmui, solidarumui, bet ir orumui, humoro jausmui.

Suprantama, tiek paauglių poelgių savarankiškumui, tiek stabilumui daro įtaką daug veiksnių. Visų pirma reikia atsigręžti į dvasinių vertybių internalizaciją.

Dvasinių vertybių internalizacijos sąsajos

Paauglių poelgiai yra galutinis, labiausiai savarankiškas ir kitų matomas vertybių internalizacijos lygis. Pedagoginiu aspektu svarbu nustatyti, kokios yra visų dvasinių vertybių internalizacijos lygių sąsajos. Apie *kognityvų* vertybių internalizacijos lygį buvo spręsta iš paauglių požiūrio į dvasines vertybes (taikyta analogiška, kaip ir tiriant elgesį, dvasinių vertybių aprašo metodika). Plačiau apie tai rašyta (E. Martišauskienė, 2001), todėl čia pateikiami tik svarbiausi duomenys. Jie atskleidė, kad palankiausias paauglių požiūris į kitų žmonių *sąžiningumą, jautrumą, orumą*, tai yra į tas pačias vertybes, kuriomis dažniausiai grindžiami ir savi poelgiai. Tik, kaip matyti, požiūris į kitų žmonių humoro jausmą paaugliams nėra toks svarbus. Mažiausiai paauglius traukė tikėjimas Dievu, solidarumas, altruizmas, grožėjimasis.

Emocinis – vertinamasis dvasinių vertybių internalizacijos lygis buvo tiriamas B. Dodonovo emocinių išgyvenimų testu ir uždarais atsakymais į klausimus (plačiau žr. E. Martišauskienė, 2001). Paaiškėjo, kad paaugliai dažniausiai nurodė komunikacinius, praxinius, altruistinius ir hedonistinius išgyvenimus, o mažiausiai jiems teikė džiaugsmo tautiniai, religiniai, akizityviniai jausmai. Stabiliausi džiaugsmo šaltiniai – bendravimas su draugais, tėvais, pramogos. Vidinių sąsajų tyrimas atskleidė, kad altruistiniai jausmai neturi statistškai reikšmingų sąsajų su bendravimu su draugais ir tėvais. Galima manyti, kad komunikacinių, hedonistinių ir praxinių išgyvenimų aidas – humoro jausmas, kuriuo dalis paauglių grindžia savo poelgius: visi minėti jausmai turi statistškai reikšmingas sąsajas su grožį ir pažinimą įkūnijančiomis vertybėmis, bet aplenkianamažai dorovinių ir religinių. Altruistiniai išgyvenimai, neišvirtinė mikroaplinkoje, lieka tik mažumos respondentų elgesio determinantėmis. Taip yra

ir su tikėjimo gilėjimu: jis, palyginti su kitų vertybių įgyvendinimu savo gyvenime, yra paskutinėje vietoje. Bet kartu aiškėja, kad yra nuolatinė grupė (apie penktadalį) paauglių, sąmoningai ir giliai tikinčių, nors bendraamžiai tvirtai tikinčiais mano esant apie trečdalį bendraklasių. Tad galima teigti, kad visi dvasinių vertybių internalizacijos lygiai yra svarbūs, savitai padeda išvirtinti dvasinėms vertybėms žmogui veikiant, nes tik kartu dalyvauja motyvacinuose procesuose. Kaip žinoma, esminis motyvacijos elementas yra pateikimas, kurį „žmogaus atžvilgiu atitinka savitas pažinimas. Bendriausiai pasakius, tai vertės pažinimas“ (K. Wojtyła, 1997, p. 178). Būtent jis pažadina valios judėjimą į duotą objektą, kildina norą, tai yra intencionalų kintamumą su „galimybę jį susieti su įvairiais objektais, kurie duoti kaip vertės“ (K. Wojtyła, ten pat). Tačiau svarbu suprasti, kad verčių pažinimas nedeterminuoja, o tik sudaro sąlygas apsispręsti, tai yra autentiškam atsakui į pažįstamas vertes (autodeterminacijai). Jos esmė – dinaminė valios prigimtis, įkūnijanti asmens transcendenciją, nevaržomą pateikiamo objekto vertės, tiksliau sakančią, pulsuojančią laisvę jiems, objektams, ir imanentiame valios santykiyje su tiesa. Pastarasis, kaip nurodo K. Wojtyła, determinuoja noro išsaknijimą asmenyje, t. y. priklausomybę nuo asmens. Ji skleidžiasi vertės išgyvenimais, kuriuose yra tiesos, galinčios tapti noro principu, momentais, nes „vertės pažintinis išgyvenimas visada sudaro motyvacijos turinį pagrindą“ (K. Wojtyła, 1997, p. 192). Kartu valia išreiškia asmeniui būdingą krypsmą verčių link pasirinkimu ar nutartimi.

Vadinasi, paauglių dvasinių vertybių internalizacija elgesio lygmeniu išryškina jų pažinimo ir išgyvenimo sąsajas. Derėtų pamąstyti, kas ir kaip turėtų pateikti dvasines vertybes, kad kultų noras jas rinktis; būtų žadinami pozityvūs išgyvenimai, pasirinkus aukščiausias vertybes; užtektų jėgų jomis grįsti savo elgesį. To-

dėl, matyt, svarbu išvelgti visą vertybių internalizacijos procesą, nes tiek teoriniai pamatai, tiek empirinis tyrimas rodo jų nenutrūkstamą ryšį.

Iš kitų dalykų, darančių įtaką paauglių dvasiniam tapsmui, pažymėtina lytis, pasaulėžiūrinės nuostatos, socialiniai ir pedagoginiai veiksniai, bet jų analizė – ne šio straipsnio tikslas.

Išvados

1. Paaugliai savo elgesiu dažniausiai įkūnija sąžiningumo, jautrumo, orumo apraiškas (ištikimybę, užuojautą, pagarbumą) ir humoro jausmą. Rečiausiai – altruizmą, šventumą, jautrumą grožiui.

2. Bendraklasių elgesio vertinimai turi sąsajas su pačių paauglių savo elgesio vertinimais, tačiau bendraamžiai nurodo ne tik daugiau respondentų labai stabiliai įkūnijančių dvasines

vertybes, bet dar daugiau taip nesielgiančių. Todėl formuojasi nepalanki, fragmentiška erdvė dvasinių vertybių internalizacijai.

3. Pagal vidinį suderinamumą paauglių poelgiai telkiasi apie pagarbumą, altruizmą, toleranciją, kūrybiškumą ir empatiškumą. Dvasinės vertybės, kuriomis paaugliai grindžia savo elgesį, yra daugiau ar mažiau susijusios, išskyrus humoro jausmą, kuris beveik neturi ryšio su tikėjimo ir dorovinėmis vertybėmis.

4. Trečdalis paauglių mano, kad jie patys savarankiškai reguliuoja savo elgesį. Pirmiausia tai pasakytina apie išmintingumo, sąžiningumo, atsakingumo, iš dalies ir jautrumo grožiui bei išradingumo pasireiškimą konkrečiais poelgiais.

5. Dvasinių vertybių internalizacija elgesio lygmeniu turi gilią sąsają su kognityvuojū ir emociniu vertybių internalizacijos lygmenimis. Tik atsižvelgus į jų visų ypatumus galima daryti pozityvią įtaką paauglių elgesiui.

LITERATŪRA

1. Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija, 2000.

2. Martišauskienė E. Paauglių dorovinių vertinimų ypatumai. Vilnius: VPU, 1994.

3. Martišauskienė E. Paauglių dorovinių vertinimų formavimas. Vilnius: VPU, 1997.

4. Martišauskienė E. Vyresniųjų paauglių požiūris į dvasines vertybes // *Pedagogika*. 2001, t. 49, p. 8–14.

5. Martišauskienė E. Emocinė vertybių internalizacija paauglystėje // *Pedagogika*. 2001, t. 55, p. 28–34.

6. Navickas J. L. Dorovė ir vertybės. Roma, 1988.

7. Paškus A. Sąžinė psichologiniu požiūriu. Chicago: Į laisvę fondas, 1991.

8. Valickas G. Asmenybės savęs vertinimas. Vilnius: VU, 1991.

9. Wojtyła K. Asmuo ir veiksmas. Vilnius: Aidai, 1997.

10. Додонов Б. Эмоция жаж ценность. Москва: Политиздат, 1978.

11. Изард Б. Психология эмоций. Санкт-Петербург: Питер, 2000.

THE EMBODIMENT OF SPIRITUAL VALUES INTO TEENAGERS' BEHAVIOUR

Elvyda Martišauskienė

Summary

Spirituality is revealed through the realization of spiritual values in behaviour. The research reveals that teenagers usually are loyal, compassionate, respectful, and having a good sense of humour. However,

the empirical manifestations of honesty, sensitivity, dignity, admiration, etc. are indicated more rarely. Therefore, even the most stabilized actions disclose only their fragmentary nature. Most rarely teenagers

embody altruism, sanctity and sensitivity to beauty.

The classmates value their peers' behaviour similarly, but there appears even a bigger dichotomy: more teenagers, who embody spiritual values, are noted, and the number of those who do not embody these values is even bigger. Consequently, an unfavourable, fragmentary space is formed for the internalization of spiritual values.

Only a third of teenagers claim that their behaviour is independent. Most frequently it is associated with wisdom, honesty and responsibility.

The spiritual values, on which teenagers' actions

are grounded, are interconnected. However, there stand out the sense of humour and creativity, which have no deeper links with the values of morality and faith. This way, the prerequisites for the appearance of interrelationship and self-expression problems are formed.

The internalization of spiritual values on the behavioural plane has deep connections with the internalization planes of cognitive and emotional values. Therefore, a positive pedagogical assistance is possible only having in mind the peculiarities of all the components.

Gauta 2004 06 30

Priimta 2004 10 25